



Úterý

Kraj: Plzeňský

Správní obvod: Nýřany

Nadmořská výška: 513 m n. m.

Počet obyvatel: 460

Adresa URL: www.mesto-utery.cz

Okres: Plzeň-sever

GPS souřadnice: 49.940071N, 13.004177E

První pís. zmínka: 1233 (791 let)

PSČ: 330 40

Historie obce Úterý

O původním osídlení Úterý mnoho neznáme, zdejší okolí však bylo pravděpodobně osídleno již ve střední době bronzové, jak dokazují mohylové hroby, nalezené u nedalekého Šipína. Archeologický průzkum pak v tomto kraji objevil pradávňé hradiště, založené některým z keltských kmenů, později osídlené starými Slovany.

Kdy přesně Úterý vzniklo, je dodnes částečně zahaleno tajemstvím, jeho počátky se však datují přibližně do doby 11. století. O založení původní osady existuje pověst - podle ní osadu založili němečtí horníci (v této době byli němečtí kolonisté skutečně hojně povoláváni Přemyslovci, aby domácí obyvatelstvo učili řemeslům). Pověst praví, že jeden z horníků zabloudil v lesích okolo dnešního Úterý a znaven dlouhým trmácením usnul. Ve spánku se mu zdálo o nalezišti zlata. Když se probudil, spatřil havrana, který v zobáku svíral zlatý prsten. Sledoval jeho let, až havran prsten upustil. Na místě, kde prsten dopadl, pak horník našel zlatonosnou horninu. Z této pověsti je odvozen také znak Úterý - na něm je v červeném poli zobrazen krácející havran se zlatým prstenem v zobáku a nad ním je paroží s hraběcí korunou. Těžba zlata v okolí Úterý nikdy nebyla doložena, nelze ji ale ani vyloučit.

První historicky doložená zmínka o obci pochází z roku 1233. Již před tímto rokem však původní osada žila svým životem a rozvíjela se. Úterý bylo (oproti pověsti) založeno a osídleno slovanským obyvatelstvem. Dolování začalo nejspíše koncem 11. století. Na počátku století dvanáctého hornickou osadu navštívil kníže Vladislav I. a její lesnatý kraj ho natolik okouzil, že si dal na malém návrší, na místě dnešního kostela, postavit pevný lovecký zámek. Obehnal jej valem a příkopy a umístil v něm i posádku na ochranu dolů a horníků. Osada se pak rozšiřovala v kruhu kolem zámeckého návrší. Pozdější zprávy pak již zámek nezmiňují, místo něj uvádějí na oválném návrší částečně opevněný kostel se hřbitovem. Osada měla také jakousi stráž, mající za úkol chránit starou obchodní cestu, chyběl jí však rozhled. Hlídku proto obstarávali občané z Olešovic. Odtud prý také pochází název vsi - hlásiti, ohlašovati - Ohlašovice.

Roku 1200 se Přemysl Otakar I. zastavil na svém zboží ve Vidžíně a Úterý, když cestoval z návštěvy německého císařského dvora. V této době již bylo Úterý osadou trhovou, těžící ze své výhodné polohy poblíž staré obchodní cesty, vedoucí z německého Wurzburgu na Cheb a přes Teplou a Manětín dál na Prahu, jejíž odbočka vedla z Teplé přes Úterý na Plzeň. Podle svého týdenního trhu také osada dostala své jméno - latinské Novum forum, německý název zněl Neumarkt (Nový trh), zřejmě s tržním dnem v úterý. Přemysl Otakar byl s vývojem osady i s výnosem dolů spokojen a povýšil Úterý na městys, čímž chtěl přilákat ještě více horníků a tím ještě zvýšit výnos dolů. Počet obyvatel



Úterý v této době značně vzrůstal a celá obec se dobře rozvíjela.

Jak už bylo zmíněno, první historicky doložená zpráva o Úterý, stejně jako o Olešovicích a Vidžínu, pochází z roku 1233. Jedná se o darovací listinu krále Václava I. (dnes uloženou v Národním muzeu), kterou král Václav tyto vsi věnoval své matce Konstancii. Od ní vsi ještě téhož roku zakoupil tepelský klášter premonstrátů. Osudy Úterý pak byly s tepelským klášterem spjaty prakticky až do roku 1848. Podle dobových zápisů již v první polovině 13. století v obci stál kostel, ke konci století je zde doloženo šest mlýnů.

Roku 1276 Úterým dvakrát prošla část královského vojska táhnoucí k Teplé, kde měla očekávat útok Rudolfa Habsburského. K boji zde díky Rudolfově lsti nakonec nedošlo. O dva roky později byl český král Přemysl Otakar II. poražen a zabit v bitvě na Moravském poli, poté se císařská vojska dala do plenění české země. Ničení a drancování bohužel neušel ani zdejší kraj, v Úterý při něm byly značně poničeny doly, což v podstatě znamenalo jejich konec. Kvůli ztrátě zaměstnání v kraji nastala bída, mnoho horníků odešlo do Stříbra a velká část těch, kteří zůstali, se rozhodla doly opustit. Doly tak postupně zcela zanikly a místo nich se začaly mýtit okolní lesy a na jejich místě vznikat pole a louky. V této době mělo klášterní panství největší rozsah, podle dochovaných listin k němu patřilo celkem 84 osad.

Za vlády císaře Karla IV. bylo již Úterý osadou převážně rolnickou. V roce 1380 však obec postihla pohroma - mor. Nákaza, která ničila celý kraj, si v Úterý během čtrnácti dnů vyžádala na 450 lidských životů. Po odeznění epidemie tak zde zůstala řada stavení pustá a pole neobdělávaná, mor tak vystřídala bída a hlad. Pro lid to byla velice zlá doba, ze které se pak musel ještě dlouho vzpamatovávat. Kláštery, ve snaze situaci co nejdříve zlepšit, na opuštěné statky povolávaly německé kolonisty.

V letech 1415 - 1484 byl zdejší kostel (jeden z nejstarších kostelů zdejšího kraje) uváděn již jako farní. Roku 1420 bylo Úterý obsazeno husity. Německá část místních obyvatel před tábory raději uprchla a zpět se z nich později vrátil jen malý počet. Husitské války v pohraničním pásmu na delší čas zastavily postupující germanizaci. Většina obyvatel Úterý, kteří zde zůstali, brzy přijala husitské myšlenky, a to i přes fakt, že obec náležela k panství katolického kláštera a byla husity i pleněna. Ve zdejším kostele byla zavedena táborská bohoslužba a na kostelní věži byl místo kříže vyvěšen kalich. Roku 1421 Úterým táhl Žižka, jehož vojsko svedla z cesty na tepelský klášter hustá mlha. Víra pod obojí se časem rozšířila do celého panství a udržela se tu i po skončení husitských válek. Opaty a šlechtu (katolickou) pak stálo mnoho námahy, aby obyvatelstvo opět navrátili ke katolické víře - pokoušeli se o to jak udílením různých výsad, tak i nátlakem.

Rok 1439 byl pro Úterý velice významným, tehdy mu totiž tepelský opat Racek udělil městská práva - právo dědické a právo volného nakládání se svým majetkem, právo používání velké i malé pečeti a právo vedení městských knih. Pro obyvatele bylo pochopitelně nejdůležitější první z těchto práv, všechna tato (tehdy vzácná) privilegia pak Úterý stavěla na úroveň města Teplé! Práva se vztahovala také na Olešovice a všechny samoty a mlýny patřící k Úterý. Opat si od svého kroku sliboval návrat úterských kališníků ke katolicismu, toho se však nedočkal. Další opat, Václav, proto městu udělil ještě právo vařit pivo a pálit kořalku a slíbil zmírnění roboty. Ani tehdy však úterští nepovolili a stáli si za svou vírou.

Další tepelský opat, Zigmund von Husman, byl velkým a věrným přívržencem utrakvistického krále Jiřího z Poděbrad, který však byl v nepřízni papeže. Na tepelské panství proto byla uvalena klatba. Dne 29. 5. 1467 do kraje přitáhli sousední katoličtí páni - Jindřich z Kynžwartu se synem Vilémem, Burian z Gutštejna a Bohuslav ze Švamberku. Klášter vyplnili a přivlastnili si velké části klášterního panství. Úterý a Olešovice se tak dostaly do rukou Bohuslava ze Švamberka. Nezůstaly v nich však dlouho. Klatba nad



panstvím trvala jen sedm měsíců a když došlo roku 1470 ke smíru mezi králem Jiřím a katolickými pány, musel být majetek tepelskému klášteru navrácen (k tomu nakonec došlo až po pěti letech). Ještě téhož roku král Úterý potvrdil dřívější privilegia a obohatil je o výsadu konat jednou do roka veřejný výroční trh.

Roku 1544 se Úterý opět oddělilo od tepelského kláštera, když bylo zastaveno kancléři české země, míšeňskému purkrabímu Jindřichu z Plavna. Ten obec dále zastavil Kašparu Pluhovi z Rabštejna, který byl však v roce 1547 jako loupeživý rytíř popraven. O dva roky později se tak Úterý opět navrátilo ke klášternímu panství, bylo však ochuzené o své mlýny, doly, lesy, rybníky a potoky. Roku 1579 byla úterská privilegia opatem Maüskönigem rozšířena o další výsady - byla vymezena nejvyšší možná hranice desátků, které mohl klášter na obci požadovat, byl založen poplatek pro každého, kdo se chtěl stát úterským občanem, z něhož bylo hrazeno udržování cest, mostů a lávek, město smělo dále pořádat koňský trh a občanům byl povolen lov ryb. Na konci 16. století konečně dosáhl opat Göhl razantními zásahy pokatolictví úterského obyvatelstva. Na počátku 17. století v kraji nastala nová silnější vlna germanizace, způsobená přílivem německých kolonistů zvaných na opuštěné statky klášterního panství. Německy mluvící obyvatelstvo zde nakonec zcela převládlo a čeština úplně vymizela. V této době již úterskému magistrátu náleželo kromě moci urovnávat menší přestupky a rozepře také právo hrdelní. Zdejší soud měl věznicí, mučírnu a pranýř. Záznamy hovoří i o několika vykonaných popravách, ty prováděl plzeňský kat. K poslední popravě došlo v roce 1746. Soudní pravomoc úterského magistrátu skončila až v roce 1850.

V první polovině 17. století v Evropě vypukla třicetiletá válka. Ani tento konflikt se Úterý nevyhnul - několikrát tudy prošly a přechodně i ležely některé císařské regimenty, v roce 1641 mělo město bavorskou ochrannou stráž. O tři roky později tudy prošel hannovský pluk a 600 jízdních bavorských. Konec války byl pro celý kraj černým obdobím. Roku 1646 klášterní panství obsadili Švédové, kteří plenili a ničili široké okolí. Mnoho stavení bylo vypáleno a zpusťeno, lidé před Švédy prchali do lesů a mnoho z nich se již nevrátilo. Několikrát vypleněn byl i samotný tepelský klášter. Když konečně Švédové odešli (před příchodem císařských vojáků), muselo Úterý ještě zaplatit 933 zlatých kontribuce. Jako by toho už nebylo dost, postihl obec v roce 1656 požár. V této době zde žilo přibližně 600 obyvatel.

Rok 1694 se do historie Úterý zapsal černým písmem. Tehdy zde vypukl mohutný požár, který zničil téměř celé město. Plameny strávily i starý kostel. Úterý se z této tragédie vzpamatovalo ještě řadu let, mnoho budov se muselo opravit nebo znovu postavit. V roce 1695 tak byla postavena nová radnice, v následujícím roce byla zahájena výstavba nového kostela Jana Křtitele. Vysvěcen byl roku 1698.

Od poloviny 17. století se v Úterý poměrně dobře rozvíjela řemesla. K roku 1707 je zde evidováno několik řemeslnických cechů, které sdružovaly 15 řemesel. V roce 1732 je v obci zaznamenán další ničivý požár. Roku 1737 byl na místním náměstí postaven Mariánský sloup. V roce 1747 byla na vrchu nad městem postavena barokní kaple sv. Václava, původně zde stávala prastará kaple sv. Jana Křtitele, opředená mnoha pověstmi, pro svůj špatný stav však musela být stržena. Na konci 18. století byl kolem této kaple zřízen hřbitov, přemístěný sem od farního kostela. Již po čtrnácti letech se však pochovávalo opět na starém hřbitově. Nový hřbitov pak byl založen teprve v roce 1894 na plošině proti václavské kapli.

V roce 1788 Úterý čítalo 125 domů, v Olešovicích jich ke stejnému datu bylo 33. V této době jsou ve městě uváděni jeden primkař, knoflíkář a kartonář (tiskař na plátna). Dne 29. 12. 1779 se v Úterý



narodil nejvýznamnější rodák obce - opat Kašpar Reitenberger, budovatel Mariánských lázní. Záznamy z roku 1838 uvádějí v Úterý již 144 domů a 834 obyvatel, v Olešovicích pak 36 domů se 172 obyvateli.

Záznamy dále hovoří o městském pivovaru, špitálu, škole, postavené v letech 1806 - 1807 opatem Pfrognerem, a čtyřech hospodách. Z řemeslníků zde byli 4 pekaři, 4 hostinští, kořalník, sládek, 2 barvíři, 4 bednáři, 6 řezníků, 3 sklenáři, 2 kloboučníci, perníkář, 12 tkalců, 9 koželuhů, 2 zedníci s deseti tovaryši, 7 mlynářů, sedlář, 2 zámečníci, 2 kováři, 7 krejčích, 25 ševců, 3 mydláři, provazník, jirchář, punčochář, 4 truhláři, hodinář, 2 koláři, vinárník, 2 cihláři, 2 tesaři s osmi tovaryši, cukrář, 2 lékaři a dvě porodní asistentky.

V letech 1820 a 1821 obec postihly dvě povodně, které za sebou zanechaly značné škody. Polovina 19. století byla pro Úterý velice významným obdobím, tehdy se totiž obce staly samostatnými správními jednotkami a osudy města a tepelského kláštera se tak nadobro rozešly. Roku 1850 se od Úterý také oddělily Olešovice a staly se samostatnou vesnicí. V roce 1862 byla na olešovické návsi postavena malá kaplička. Ve Vidžíně je v 19. století zmiňována škola, v této době zde žilo na 337 obyvatel celkem ve 39 domech. Roku 1894 Úterý postihl další požár.

Počátek 20. století bylo pro obec ve znamení poklidného života. V roce 1909 zde byl vybudován vodovod. Zlom přišel v roce 1914. První světová válka s sebou přinesla strádání a nedostatek - byly zavedeny potravinové lístky, dříve běžně dostupné zboží bylo najednou vzácným, v zimě lidé neměli dostatek uhlí a strádali také zimou. V roce 1915 byly měděné kotle z místního pivovaru (zrušeného již roku 1912), 2 ze tří zvonů farního kostela a jeden zvon z kaple sv. Václava zabaveny k válečným účelům a rozlity na dělovinu. Armáda zabírala také koně a různé naturálie. Ke všemu začali být muži odváděni na frontu a někteří se již nikdy nevrátili... Byla to velice zlá doba. Když proto přišel v roce 1918 mír, přijali ho lidé s obrovskou úlevou. Nějakou dobu sice ještě přetrvávaly různé potíže se zásobováním, brzy se však život v obci začal vracet do starých kolejí.

V letech 1920 a 1921, tedy přesně po sto letech, Úterý postihly další dvě povodně. V roce 1925 byla dokončena elektrifikace obce, ve stejném roce proběhla také oprava budovy radnice. Dvacátá léta pak byla obdobím rozvoje, ten však v roce 1929 ukončila hospodářská krize. Nezaměstnanost rostla a sociální situace lidí byla stále horší. Ve třicátých letech se v sousedním Německu dostal k moci Hitler a mezi oběma státy začalo růst napětí. Německé obyvatelstvo Úterý se v této době přiklonilo k Henleinově straně. S blížícím se rokem 1939 byla situace mezi Československem a Německem stále vyhrocenější, v Česku již probíhaly přípravy na válku, stavěla se opevnění, proběhla všeobecná mobilizace. Po podepsání Mnichovské dohody mezi Německem, Itálií, Francií a Velkou Británií ze dne 30. září 1938 se však stal odpor mnohem silnějším nepřítelem marným a Německo obsadilo pohraničí. Druhá světová válka se nezadržitelně blížila.

Válka lidem opět přinesla strach a nedostatek. Po jejím skončení byla většina zdejších německých obyvatel odsunuta, čímž se Úterý téměř vyliidnilo. Proběhlo sice dosídlení obce českým obyvatelstvem z vnitrozemí a reemigranty z ukrajinské Volyně, přesto však mnoho domů zůstalo prázdných a postupně chátralo. Některé musely být během 50. let dokonce zbourány. Zbylé opuštěné domy zachránila až vlna "chalupářství" v 60. letech. Nový rozvoj městečka nastal až po roce 1989.

